

סנהדרין עד. – ג' חמורות

מרגליות הים

כא. מי יימר דדמא דידך סומק טפי כו'. יעוין בס' חסידים
סי' תרע"א שכ' יותר עון להרוג בחור הראוי להוליד ממי שהרג זקן
וזקנה וסריס שאינם מולידים ועמש"כ במקור חסד שם, ולפ"ז כשאיימו
על בחור צעיר שיהרוג זקן חלוש שאינו בן בנים הרי לכאורה לא
שייך בכגון דא מי יימר דדמא דידך סומק טפי כו', אמנם ביד רמה
כ' י"ל שלא ניתנו מצות לדחות אצל פק"נ אלא כדי שיחיה ויקיים
מצות הרבה כדאמרינן הלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות
רבה, אבל גבי רציחה מאי חזית דדמא דידך סומק טפי וראוי אתה
האריך ימים יותר מחברך כדי שתאמר ידחו חיינו שהן מועטין ואינן
ספיקין לקיים מצות הרבה מפני חייך שהן מרובין וראויים לקיים
צות הרבה דילמא דמא דחברך סומק טפי וראה בהוריות י"ג א
הצלה שאיש קודם לאשה וכהן קודם ללוי וכי' שהאיש מצוה במצות
רבה יותר מהאשה וגם בכהן אתרביאי מצות יתירות.

חידושי הר"ן מסכת סנהדרין דף עד עמוד ב

ותירץ אביי דאסתר קרקע עולם הית' כלומר שלא עשתה שום מעש' וכיון דלא עבדא שום מעש' נאפי' הית' ערוה
ממש דאוריית' אין לה למסור את עצמה למית' שאחר שאפשר לאנוס אותה בעל כרחה ולעשו' בה מעשה מה
תועיל אם מוסרת עצמה להריג' הרי לא יהרגה אלא שיעשו בה מעש' בעל כרחה. וכשהקשו והא אסתר פרהסיא
הויא ה"נ הוה להו לאקשווי והא אסתר ג"ע הואי אלא דלא פסיקא להו אם הית' אשת איש אם לאו ולרווחא
דמילתא קא מקשו פרהסי' הואי. ורבא תירץ הנאת עצמן שאני. לא בא לחלוק אמאי דאמר אביי דקרקע עולם
הית' דקושטא הוא וכדכתיבנא. אלא שבא לחדש שאפילו במקום שעושה מעש' כל שהו להנא' עצמו אין לה למסור
עצמה למיתה היכא דלא הויא ערינו' ממש דאורייתא ואף על גב דהויא פרהסיא.

אבל בתוספות ז"ל מפרשים דעיקר קושיא ליתא דמקשה ודאי ידע דאפילו ישראל האונס אשת ישראל אין לה
למסור עצמה למיתה דמהיכא ילפינן לג"ע שיהרג ואל יעבור מרוצח ורוצח גופא הוי סברא דאמרינן מאי חזית
דדמא דידך סומק טפי דילמא כו' שהכוונה בו שאינו בדין שינצל עצמו בדמו של חברו. וכן נמי י"ל שאין סברא
שימסור עצמו למיתה כדי שיציל את חברו מן המיתה כגון אם יאמר לו הכותי שיהרגנו אם לא יניח לו להרוג את
פלוגי או אם יאמר הנח עצמך שנדחה אותך על תינוק כדי שימות בדחיפה זאת או אהרוג אותך פשיטא שאין לו
למסור עצמו למיתה דמאי חזי' ואם הכותי ידחוהו וימות התינוק בדחיפתו הכותי הוא ההורג ולא הישראל.
ומכאן הם למדין שהאשה שאינה עושה מעש' אלא שאומרים לה שתניח להם לעשות מעש' שאין לה למסור את
עצמה למיתה. ומ"ה לא מקשו בגמ' והא אסתר ג"ע הואי דפשיטא להו שאין אשה בכלל יהרג מטעם ג"ע. אבל
הקשו פרהסיא הואי שהי' המקשה סבור שאע"פ שאינה בכלל ג"ע החמור להיות נהרגת בצנעא משום עריות מ"מ
ראוי לומר שלא יהא היתר גמור אלא הרי היא לכל הפחות כשאר כל המצות ובמקום פרהסיא דאיכא חילול השם
היתה צריכה למסור עצמה למיתה. ותירץ אביי דאסתר קרקע עולם היתה שאינה עושה שום מעש' כלל אפי'
בפרהסיא דאיכא חילול השם אין לה למסור את עצמה למיתה שהיא אינה מחללת את השם שאינה עושה שום
מעשה. ורבא פליג עליה דאביי ואמר דאשת איש גמורה בצנעא איני מחוייבת למסור עצמה מ"מ כשהיא בפרהסיא
אף על גב דאינה עושה מעש' ראוי למסור עצמה למיתה מפני חילול השם, אלא טעמא דאסתר לא מסרה עצמה
למיתה משום דלהנאת עצמן היתה ולהנאת עצמן אין שם חילול השם. ולפי שיטה זו מאי דאמרינן בגמ' אף נערה
מאורסה תהרג ואל תעבור קשה דלמה תהרג והלא אינה עושה שום מעש' ופטורה בין לאביי בין לרבא. לפיכך גרס
הר"ז הלוי ז"ל אף נערה המאורס' יהרג ואל יעבור והיינו הבועל דקא עביד מעשה.

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה א

כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי, כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.

חידושי ר' חיים הלוי הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה א

והוא בסוגיא דסנהדרין דף ע"ב... **ובתוס'** שם הקשו דתיפוק ליה דאסתר בכלל עריות הואי וכמבואר במגילה [דף ט"ו ע"א] כאשר אבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך, ותירצו דאי משום עריות כו"ע ס"ל דמהני טעמא דקרקע עולם לענין דלא מיחייבא למסור עצמה משום עריות, דהא מרוצח קא ילפינן לה, ורוצח גופיה כי מיחייב למסור עצמו הני מילי קודם שיהרוג בידים, אבל היכא דלא עביד מעשה כגון שמשליכין אותו על התינוק ונתמעך מסתברא שאינו חייב למסור עצמו, דמצי אמר אדרבה מאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי דלמא דמא דידי סומק טפי כיון דלא עביד מעשה. **והרמב"ם** דסתם ולא הזכיר כלל הך דקרקע עולם משמע דחולק ע"ז וס"ל דבכל גווני יהרג ואל יעבור בגילוי עריות. וכבר נחלקו הראשונים בזה וכמבואר בעל המאור ובמלחמות שם, עיין שם דס"ל דאסתר לא הואי עריות כלל, דהך סוגיא ס"ל דהיתה פנויה, או דביאת נכרי לא חשיבא בכלל עריות וכשיטת ר"ת בתוס' שם. וע"כ זהו שסתם הרמב"ם דבעריות מיהא בכל גווני תהרג ואל תעבור. אלא דצ"ע דהרי התוס' הוכיחו מרוצח דהיכא דהוי שב ואל תעשה אינו מחויב למסור עצמו ולמה פסק דבכל גווני תהרג ואל תעבור? (1) וי"ל דכיון דברציחה גופא הא דחלוק שב ואל תעשה ממעשה בידים הלא אין זה משום חומר דמעשה בידים, ורק דכיון דשני הנפשות שקולות הן ע"כ צריך להיות שב ואל תעשה, ודינו כשני רציחות שאין דוחות זה את זה דדינו בשב ואל תעשה. וע"כ **לא שייך זאת בעריות דנימא דפקוח נפשו שקול כעריות**, וכיון דילפינן מרוצח בעיקר הדין דאינו נדחה בפני פקוח נפש ממילא הדר דינא דשב ואל תעשה ומעשה בידים שוין ובכל גווני תהרג ואל תעבור. (2) וי"ל עוד, דהנה צ"ע בדברי התוס' דמאי ענין נערה המאורסה למי שמשליכין אותו על התינוק ונתמעך, דהתם איהו לא הוי רוצח כלל ולא עבר על שפיכות דמים, דהא לא הוי רק כאבן ועץ ביד הרוצח שמשליך אותו, **דמי שמשליך אותו הוא הרוצח**, ולהכי לא חייב למסור את עצמו, משא"כ בנערה המאורסה אף דלא קעבדה מעשה, **מ"מ הרי היא עוברת על גילוי עריות, ולהכי שפיר הדין נותן דתהרג ואל תעבור**. ונראה דכוונת התוס' כך היא, דכיון דרוצח הוא מסברא דמאי חזית דדמא דידך וכו', א"כ הא גם אם הוה משכחינן דיהא בזה דין רוצח ורק דלא ליעבד מעשה ג"כ לא היה חייב למסור עצמו דמצי אמר אדרבה מאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי דלמא דמא דידי סומק טפי כיון דלא קעביד מעשה, וא"כ **הוא הדין בנערה המאורסה דילפא מרוצח אף דעוברת על גילוי עריות כיון דלא קעבדה מעשה אין בה הך דינא דתהרג ואל תעבור**...

ונראה דכן הוא כפירוש השני שכתבנו מהא דאיתא בב"מ דף ס"ב [ע"א] שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהן קיתון של מים וכו' עד שבא ר"ע ולימד וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי אחיך, הרי **דאע"ג דהתם הוי בשב ואל תעשה**, ועוד יותר דלא הוי התם דין רציחה כלל ורק משום דין הצלה, **ומ"מ צריכינן לקרא דוחי אחיך עמך דחייך קודמין**, ושמע מינה דדווקא בהצלה דאיכא קרא דוחי אחיך עמך דחייך קודמין, אבל ברציחה דליכא קרא בכל ענין יהרג ואל יעבור אף בשב ואל תעשה ובלא עביד מעשה, אם אך יש בו דין רציחה, ולפ"ז שפיר **פסק הרמב"ם דבעריות תהרג ואל תעבור בכל גווני אף בקרקע עולם, כיון דגם ברציחה הדין כן דאינה נדחית בפני פקוח נפש בכל גווני**, והוא הדין לעריות דילפינן מינה דאין בה דין דחיה כלל לעולם, וע"כ בכל גווני תהרג ואל תעבור אף בקרקע עולם ובשב ואל תעשה וכמו שכתבנו.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות עבודת כוכבים סימן קנז סעיף א

כל העבירות שבתורה, חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים, אם אומרים לו לאדם שיעבור עליהם או יהרג, אם הוא בצנעה יעבור ואל יהרג. ואם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג, רשאי, אם העובד כוכבים מכיון להעבירו על דת. **הגה**: ואם יוכל להציל עצמו בכל אשר לו, צריך ליתן הכל ולא יעבור לא תעשה. (ר"ן פרק לולב הגזול ורשב"א וראב"ד וריב"ש סימן שפ"ז). ובמקום שאמרו: כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפס באותו עון, מכל מקום בדבר שיש חשש סכנה אין צריך להוציא ממונו על זה. (מהרי"ו סימן קנ"ו/קנ"ז). ואם הוא בפרהסיא, דהיינו בפני עשרה מישראל, חייב ליהרג ולא יעבור אם העובד כוכבים מכיון להעבירו על דת (אפילו על ערקתא דמסאנא) (ב"י). אבל אם אינו מכיון אלא להנאתו, יעבור ולא יהרג. ואם הוא שעת הגזירה (על ישראל לבדם), (ב"י בשם נ"י), אפילו אערקתא דמסאנא (פירוש רצועת המנעל) יהרג ואל יעבור. **הגה**: ודוקא אם רוצים להעבירו במצות לא תעשה, אבל אם גזרו גזרה שלא לקיים מצות עשה, אין צריך לקיימו ושיהרג (ר"ן פרק במה טומנין ונ"י פרק סורר ומורה). מיהו אם השעה צריכה לכך,

ורוצה ליהרג ולקיימו, הרשות בידו (מהרי"ק שורש פ"ח /קל"ז/ בשם הר"ן). ובעבודת כוכבים, ג"ע, ש"ד אפילו בצנעה ושלא בשעת הגזרה, ואפילו אין העובד כוכבים מכויין אלא להנאתו, יהרג ועל /ואל/ יעבור. **הגה:** ודוקא כשאומרים לו לעשות מעשה, כגון שאומרים לאיש לגלות ערוה או שיהרג, אבל אם אונסים לאשה לבא עליה, או שרוצים להשליכו על התינוק להרגו, או שהוא כבר מוקשה ורוצים לתקוע אותו בערוה, אין צריך ליהרג. (ב"י בשם תוספות ור"ן פרק כ"ש). וכל איסור עבודת כוכבים וג"ע וש"ד =ושפיכות דמים= אף על פי שאין בו מיתה, רק לאו בעלמא, צריך ליהרג ולא לעבור. אבל אלאו דלפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט, יד) יעבור ואל יהרג. (ר"ן פרק כ"ש ופרק בן סורר ומורה). עובד כוכבים הבא על בת ישראל, אינו בכלל גילוי עריות. (ב"י בשם הרמב"ן והפוסקים הנ"ל). עובדי כוכבים שאמרו לישראל: תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, לא יתנו להם אחד מהם אלא א"כ יחדוהו ואמרו: תנו לנו פלוני. (משנה פ' ח' דתרומות והרמב"ם פ"ה מהלכות יסודי התורה). ויש אומרים דאפילו בכה"ג אין למסרו, אא"כ חייב מיתה כשבע בן בכרי. (ב"י בשם רש"י ור"ן). וכן נשים שאמרו להן עובדי כוכבים: תנו לנו אחת מכם ונטמא אותה, יטמאו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל. (רמב"ם פ' הנזכר). כל מקום שנאמר: יהרג ואל יעבור, אם עבר ולא נהרג, אף על פי שחלל השם, מכל מקום נקרא אנוס ופטור. ודוקא שלא יוכל לברוח, אבל אם יכול לברוח ואינו עושה, הרי הוא ככלב שב על קיאו ונקרא עובר במזיד. (ב"י בשם הרמב"ם פ"ה מיסודי התורה).

ש"ך יורה דעה סימן קנז ס"ק א

א רשאי - והב"ח פסק כהרמב"ם דכל מי שדינו לעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו. וכן דעת הב"י וכן נראה דעת הרמב"ן בס' תורת האדם... ובהג"א ממהרי"ח רפ"ק דכתובות כתבו אם רוצה להחמיר על עצמו וליהרג היכא דקיי"ל יעבור ואל יהרג צ"ע אי שרי או לא ע"כ. וכתב **בתרומת הדשן** סי' קצ"ט והיה נראה דבפלוגתא דרבוותא אזלינן לקולא באיסור סכנת נפשות כדאמרינן בעלמא ספק נפשות להקל אמנם י"ל הכא דלענין קדוש השם שלא הקפידה התורה על איבוד נפשות מישראל לא ילפינן לה משאר ספיקות דלית בהו משום קידוש השם ונראה דלפי הענין ושרואין אנו כוונתו מורין לו עכ"ל. וכתוב בהגהת סמ"ק סי' ג' דאותן קדושים ששחטו עצמן שלא סמכו דעתם לעמוד בנסיון קדושים גמורים הם וראיה משאול

מנחת חינוך פרשת אמור מצוה רצה-רצו

ונראה דאי לאו קרא וחי בהם הו"א למסור נפשו על כל עבירות שבתורה שלא לעבור גזירת הקדוש ברוך הוא. אך התורה גילתה דא"צ למסור נפשו על כל העבירות א"כ בב"נ דלא כתיב צריך למסור נפשו על כל ז' מצות שלו. ובסנהדרין שם איבעיא אי ב"נ צריך לקדש ה' **ובתוס'** שם דעתם דאפשיטא הבעיא דא"צ לקדש ה'. וכ"ה **בר"מ** פ"י ה"ב מה' מלכים דב"נ שאנסו אנס לעבור א' ממצותיו מותר לו אף לעבוד ע"ז דאינו מצווה על קידוש השם ע"ש. ולכאורה קשה למה לא יתחייבו למסור א"ע כיון דלא כתיב אצלם וחי בהם וכבר הרגישו בזה התוס' דע"ד ע"ב ד"ה ב"נ ותירצו דלגבי ישראל אצטריך וחי בהם כדי שלא לילף כל העבירות מרוצח ונערה המאורסה דאף בצנעה יהרג ואל יעבור לכ"ע עכ"ל אם כן מוכח דמצד הסברא ל"א יהרג ואל יעבור רק כדי שלא לילף מרוצח ונ"ה אצטריך וחי בהם א"כ בב"נ דל"ש למילף מרוצח א"כ למה לי קרא וחי בהם ומצד הסברא יעבור ואל יהרג וכאמור...

אך קשה לר' ישמעאל דסובר גם בע"ז בצנעה יעבור רק לא בפרהסיא מקרא דלא תחללו א"כ מכ"ש לר"י בג"ע וש"ד בודאי יעבור בצנעה א"כ למה כתבה התורה וחי בהם בל"ז מצד הסברא אינו מחויב למסור א"ע ול"ש לומר דילפינן כו' כיון דלדידה באמת גם שם אינו מחויב למסור נפשו בצנעה. אך ז"א דאף לר"י דסובר בע"ז יעבור מ"מ בש"ד מודה דיהרג מטעם דמאי חזית כו' עיין בגמרא כיון דאינו ניצול נפש מישראל יהרג וא"כ גם נערה המאורסה דהוקש לש"ד גם שם מודה ר"י דיהרג א"כ קמה וגם נצבה דאצטריך וחי בהם כדי שלא לילף מעבירות הנ"ל דיהרג בכל העבירות. וזה מדוקדק בתוס' שם שכ' דשני עבירות אלו יהרג ואל יעבור לכ"ע היינו אף לר"י ...

ערוך לנר מסכת סנהדרין דף עד עמוד א

בד"ה סברא הוא. דאיכא תרתי איבוד נשמה ועבירה. הא דבעינן הך טעמא דאיכא עבירה ג"כ היינו דאי רק משום דמאי חזית דדמך סומק טפי אין לנו לחייבו שיהרג דהוא יאמר שמקפיד על אבוד נשמתו טפי ולכן בעינן דאיכא עבירה ג"כ והיינו דבכה"ג לא התירה התורה משום וחי בהם כלל כיון דממנ"פ איכא איבוד נשמה ונשארה עבירה דרציחה:

חשוקי חמד סנהדרין דף עד עמוד ב

שאלה. נכרי שרוצים להרוג אדם, ונותנים לו ברירה או שימיר דתו, או שיהרגוהו, והוא מוסר נפשו על קידוש שמו יתברך, האם מברך על מצוה חשובה זו?

תשובה. כתב השל"ה (שער האותיות אות א ס"ק נז) ונראה בעיני מי שבא לידו קידוש השם ומקיים מצות עשה ד'ונקדשתי בתוך בני ישראל' אז קודם שיהרגוהו יברך בשמחה 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקדש שמו ברבים' כדין הרבה מצוות עשה שמברכין על קיומן, כדגרסינן בתוספתא דברכות (פרק ו) העושה מצוה צריך לברך לפניו, ואף שיש הרבה מצוות עשה שאין מברכין עליהן, כבר נאמרו בהם טעמים ואין טעמים האלה שייכים למצות עשה של 'ונקדשתי'.

והמהר"ם שי"ק (תרי"ג מצות מצוה רצז) כתב על דברי השל"ה ונראה דלא ניחא להקב"ה לברך אותו על זה, כי כשטבעו המצריים בים, אמרו חז"ל שאמר הקדוש ברוך הוא מעשי ידי טובעים בים, ואתם רוצים לומר שירה, ומכ"ש בשעת הגזירה שדם ישראל קדושים נשפך כמים, מסתמא לא ניחא להקב"ה לברך אותו.

ובשו"ת בית דוד (יו"ד סימן עז) העיר על דברי השל"ה שמבואר בשו"ת הרשב"א (סימן יח) שלכן אין מברכין על מיתות ביי"ד כיון שהשי"ת חס על בריותיו, כמו שאין אומרים הלל בראש השנה. וי"ל דהמוסר נפשו על קדושת השם הוא חפץ ושמח ומאהבה הוא מוסר נפשו מה שאין כן הנהרג ביי"ד. עי"ל בשנדקדק איך פסק הרשב"א ז"ל ואמר שאין מברכין על הרעות, והרי אמרו חז"ל חייב אדם לברך על הרעה, אלא צ"ל דבשביל ביי"ד שאין מברכין אמר הרשב"א טעם זה, אבל הנהרג עצמו טעם אחר יש בו לפי שהיא מצוה הבאה בעבירה, שלא נצטוה לעבור עבירה כדי להיהרג, וכטעם שכתב הרשב"א שם שאין מברכין על השבת גזל, ואם כן המוסר נפשו שלא עשה עבירה שפיר חייב לברך.

ובספר מאמר מרדכי (על המרדכי ביבמות (דף סו ע"א) כתב שלדברי התרומת הדשן (סימן קצט) שאין בקידוש השם ספק נפשות להקל, שלא הקפידה תורה על אבוד נפשות מישראל, א"כ לא חשיב קללה.